

NÁVRH OPATŘENÍ K MÍRNĚNÍ NEGATIVNÍCH DOPADŮ PANDEMIE V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ A DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ DĚTÍ

České pojetí nouzových opatření spojených s pandemií COVID 19 dopadlo na děti a dospívající velmi tvrdě. Uzavírka škol byla v České republice jednou z nejdelších na světě. Děti a dospívající nemohli po dlouhé měsíce navštěvovat volnočasové aktivity ani trávit čas se svými kamarády. Negativní dopady jejich dlouhodobé izolace jsou patrné nejen v oblasti vzdělávání, ale významně také v oblasti duševního zdraví a celkového wellbeingu. V důsledku pandemie hrozí zvýšené riziko umístování dětí do psychiatrických a ústavních služeb z důvodů problémového chování či záškoláctví, předčasné odchody ze vzdělávání či vrácení dětí ze škol do školek či propadání, které jsou pro děti vždy zraňující a stigmatizující. Výraznou roli v prospívání dítěte během pandemie hraje socioekonomické prostředí rodiny dítěte a prohloubení již tak vysokých **nerovností ve vzdělávání**. Výrazný je však podle dostupných dat také **nárůst duševních obtíží** i vážných duševních onemocnění dětí a mládeže, **patologického chování** (agrese, šikana, závislostní chování) a nárůst **násilí** v rodinách. Všechny děti, zejména však děti ohrožené a znevýhodněné, proto v dnešní době potřebují zvýšenou podporu nejen v učení, ale také v psychosociální oblasti.

Česká odborná společnost pro inkluzivní vzdělávání proto ve spolupráci s dalšími odbornými partnery přichází s návrhem opatření pro mírnění dopadů pandemie na děti a mladistvé v krátkodobém, střednědobém i dlouhodobém horizontu pro jednotlivé stupně vzdělávání v ČR.

Ke zmírnění dopadů pandemie je nyní nezbytné na všech stupních vzdělávání:

A) V krátkodobém horizontu:

1. Adekvátně finančně podpořit obnovu pandemií silně zasaženého základního, předškolního a středoškolského vzdělávání z Národního plánu obnovy

Investice do vzdělávání mají vysokou návratnost a preventují budoucí sociální problémy i negativní ekonomické dopady. Národní plán obnovy má za cíl mírnit dopady pandemie COVID 19 na stav obyvatelstva. Bohužel se ale zaměřuje více na budování infrastruktury než na skutečnou podporu konkrétních pandemií ohrožených lidí. Národní plán operuje s částkou 192 miliard, přičemž na podporu vzdělávání je plánováno jen necelých 18 miliard. Z toho na cílenou vzdělávací podporu znevýhodněných a ohrožených dětí putují necelé tři miliardy. Na podporu škol v sociálně vyloučených lokalitách 2 miliardy, a na doučování všech potřebných dětí je aktuálně narozpočtována jen 1 miliarda. Obě tyto alokace nepostačí na podporu všech potřebných dětí po roce distančního vzdělávání nebo dokonce zcela bez kontaktu se školou (50 – 100 tisíc dětí podle dat ČŠI) ani k podpoře všech potřebných škol v socioekonomicky znevýhodněných oblastech (nejen sociálně vyloučené lokality). Na podporu duševního zdraví plán bez ohledu na dostupná data nemyslí vůbec.¹

¹ Stanovisko ČOSIV k NPO: <https://cosiv.cz/cs/2021/04/23/stanovisko-cosiv-k-narodnimu-planu-obnovy/>
info@cosiv.cz | www.facebook.com/o.s.cosiv | www.cosiv.cz

2. Identifikovat děti a mladistvé ohrožené školním neúspěchem a duševními obtížemi

Na centrální úrovni, ideálně ve spolupráci s dalšími aktéry, vytvořit srozumitelný metodický pokyn, jak ohrožené děti identifikovat, jak rozpoznat varovné signály, jak s ohroženými dětmi pracovat a jak je efektivně podpořit². Zvýšenou informační, metodickou i finanční podporu zaměřit na školy, které selhávaly v distanční výuce a/nebo se jedná o školy ze sociálně znevýhodněných územích a zavést tzv. indexové financování podle míry specifické lokální zátěže a indexu sociálního znevýhodnění v daném v území (více podpory tam, kde je třeba). Každá škola musí mít povinnost identifikovat děti, pro které bylo dlouhodobé distanční vzdělávání výrazným rizikovým faktorem (např. nebyly v kontaktu se školou, výrazně se zhoršilo jejich chování a/nebo vzdělávací výsledky, vykazují duševní obtíže) a poskytnout jim adekvátní podporu.

3. Systémově podpořit prevenci školní neúspěšnosti

Navrhnout a dostatečně finančně podpořit celorepublikový plán doučování, který doplní a posílí pedagogické intervence poskytované jednotlivými školami. Doučování musí být dostupné pro každé dítě, které to potřebuje. U dětí s odlišným mateřským jazykem podpořit rozvoj češtiny jako druhého jazyka. Na prevenci školní neúspěšnosti musí být vyhrazeny dostatečné finanční zdroje (např. z alokace na oblast vzdělávání v Národním plánu obnovy) a dostatečné personální kapacity. K upevnění základního učiva lze využít také reedukační kroužky a další podpůrné programy³.

4. Do podpory ohrožených dětí zapojit veškeré dostupné kapacity a spolupracovat s přirozenými partnery v území

K doučování aktivizovat nejen interní kapacity ve školách (pracovníky ŠPP, učitele, asistenty pedagoga, vychovatele), ale také lokální přirozené partnery a dobrovolníky (nizkoprahová zařízení pro děti a mládež, knihovny, doučování ze strany studentů pedagogických fakult). Podpořit vzájemné doučování, spolupráci a dobré vztahy mezi žáky.

5. Zajistit dostupnost školních poradenských pracovníků všem dětem i rodičům

Poradenští pracovníci by měli být v kontaktu s potřebnými žáky i rodinami. Školy by měly o službách svých poradenských pracovníků děti i rodiče pravidelně informovat a potřebné děti a rodiny aktivně oslovovat.

² Např. Informační materiál COSIV Jak poznat dítě v ohrožení při online výuce a jakou pomoc můžeme nabídnout?:

https://cosiv.cz/wp-content/uploads/2021/02/C%CC%80COSIV_ditevhrozenei_A4.pdf

³ Mimoškolní programy: <https://www.wallacefoundation.org/News-and-Media/Videos-and-Presentations/Documents/Out-of-School-Time-Programs-This-Summer.pdf>

6. Informovat děti i rodiče o krizových a psychologických službách

Školy by měly sdílet s dětmi i rodiči informace o dostupných krizových a psychologických službách, např. o možnosti využití nejrůznějších linek, (např. Linka bezpečí, Linka pro rodinu a školu, psychologická pomoc pedagogům a rodičům Zapojme všechny, web Opatruj.se) a dalších podpůrných služeb.

7. Zvyšovat povědomí pedagogů o projevech ohrožení dítěte a postupech zajištění pomoci

Řada dětí se během pandemie neměla dobře. Rodiny byly vystaveny velkému tlaku, výrazně narostlo násilí i hádky a řada rodin měla méně času i energie věnovat se potřebám dětí. Pedagogové by měli v tomto období cíleně sledovat signály a neobvyklé projevy ze strany dítěte i jeho okolí a při jejich identifikaci podniknout další kroky vedoucí k podpoře a ochraně dítěte. Mezi tyto signály patří: výrazná a opakovaná psychická nepohoda, zjevné zhoršování v již získaných dovednostech nebo evidentní neprospívání dítěte.

8. Zaměřit školní vzdělávací programy na základní obsahy a kompetence a podpořit dobrou adaptaci dětí po návratu do škol

Upevnění základních obsahů a rozvoj kompetencí by mělo být prioritou vzdělávání v nadcházejícím období, což by mělo být reflektováno ve školních vzdělávacích programech škol. Žáci se vrací do škol s různou úrovní znalostí učiva. Dobrá adaptace dětí po návratu do školy, je předpokladem, aby se děti cítily bezpečně a mohly se učit. Prioritou by mělo být nejprve ošetřit bezpečné prostředí a vztahy a následně zopakovat a upevnit základy. Nikoliv pokračovat dál v plném tempu, snažit se probrat vše, co obvykle a stresovat děti doháněním podkladů pro klasifikaci.

9. Řídit proces zmírnění dopadů pandemie na centrální úrovni

V rámci MŠMT sekce II Vzdělávání mládeže pod odborem řízení regionálního školství iniciovat vznik oddělení zaměřeného na mírnění dopadů COVID19. Oddělení by mělo v gesci identifikaci ohrožených dětí, zacílení podpory a průběžné vyhodnocování efektivity zvolených strategií. Zároveň bude tento odbor koordinovat meziresortní postup (MŠMT, MPSV, ASZ, MZ) a spolupráci s profesními asociacemi, pedagogickými fakultami, neziskovými organizacemi a dalšími aktéry ve vzdělávání.⁴

⁴ Návrh Opatření Vzdělávacího programu Varianty - Člověk v tísni
info@cosiv.cz | www.facebook.com/o.s.cosiv | www.cosiv.cz

B) Ve střednědobém horizontu:

1. Podpořit dostupnost podpůrných opatření pro všechny pandemií poškozené děti

Všechny děti, které jsou v důsledku pandemie ohrožené školním neúspěchem, by měly mít ve školách nárok na potřebná podpůrná opatření, aktuálně zejména na pedagogickou intervenci v 1. stupni podpůrných opatření a na další potřebná podpůrná opatření doporučená školským poradenským zařízením. Žáci s odlišným mateřským jazykem dále nárok na podporu výuky češtiny jako druhého jazyka.

2. Posílit kapacity pracovníků poskytujících psychosociální služby ve školách a školských zařízeních

Systémově posilovat kapacity školních psychologů, školních speciálních pedagogů, sociálních pedagogů k zajištění dostupné podpory v oblasti duševního zdraví a speciálních vzdělávacích potřeb dětí, žáků a studentů.

3. Poradenští pracovníci školy a asistenti pedagoga v personálním standardu školy

Podpůrné profese dostupné ve všech školách a financované systémově z rozpočtu nikoliv jen z dotací (tzv. šablon) a podpůrných opatření. V souladu s návrhy expertů i Strategii vzdělávací politiky ČR 2030+ zavést do praxe tzv. indexové financování zohledňující index sociálního znevýhodnění v daném území a celkovou míru specifické lokální zátěže.

4. Podporovat duševní zdraví žáků a programy primární prevence

Systémově v českých školách podporovat programy na podporu duševního zdraví v rámci primární prevence a programy na rozvoj socio-emočních dovedností.

5. Zajistit příspěvek na konektivitu pro ohrožené děti

Zavést příspěvek na konektivitu pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, který podpoří rovný přístup dětí k online výuce a povede ke zvýšení digitální gramotnosti (např. v rámci přídavků na děti).⁵

⁵ Návrh Opatření Vzdělávacího programu Varianty - Člověk v tísni

C) V dlouhodobém horizontu:

1. Podpořit předškolní docházku dětí ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí a dětí s jazykovou bariérou a preventovat jejich předčasné odchody ze vzdělávání

Včasná podpora, raná péče a jazyková příprava je efektivní a nejlevnější podpora s dopady na celou vzdělávací dráhu jedince i jeho životní uplatnění. Stejně tak prevence “drop-outů” ze vzdělávání se ekonomicky i sociálně vyplatí. Je nutné systémově podporovat a edukovat rodiny ze znevýhodněného prostředí o významu předškolního vzdělávání i vzdělávání jako hodnoty, pomáhat odstraňovat bariéry bránící jejich začlenění (hromadné stravování, dostupnost a doprava) a zajišťovat poskytování podpůrných opatření a odborné podpory, například prostřednictvím kvalitních školních poradenských pracovišť se systémovým financováním odborných profesí – speciální pedagog, psycholog, sociální pedagog. U dětí z odlišného jazykového prostředí podporovat rozvoj češtiny jako druhého jazyka, jehož osvojení je nutným předpokladem pro vzdělávání v českém prostředí.

2. Rozvíjet dovednosti pedagogických pracovníků v podpoře duševního zdraví a minimalizaci dopadů traumatu na děti a mladé lidi

Rozvíjet dovednosti pedagogických pracovníků (učitelů, vychovatelů, speciálních pedagogů, psychologů, asistentů pedagoga) v podpoře duševního zdraví a minimalizaci dopadů traumatu na děti a mladé lidi s využitím výzkumně ověřených metod a postupů, které jsou uplatňovány v rámci trauma respektujícího přístupu (tzv. trauma informed approach).

3. Připravovat budoucí pedagogy v oblasti podpory duševního zdraví

Posilovat vzdělávací obsahy zaměřené na podporu duševního zdraví a trauma respektujícího přístupu na pedagogických fakultách a dalších školách, které připravují budoucí pedagogické pracovníky.

4. Zvyšovat kapacity organizací poskytujících krizové a podpůrné sociální služby a kapacity odborných zdravotnických pracovníků

Posilovat kapacity krizových linek a služeb a podpůrných sociálních služeb v oblasti práce s dětmi a s rodinou.

Zvýšit povědomí o existenci celonárodních linek fungujících v režimu 24/7, jako např. Linka bezpečí a Linka pro rodinu a školu.

Systémově posilovat kapacity odborných zdravotnických služeb (kličtí psychologové, pedopsychoiatri) a zavádění multidisciplinárních týmů na podporu duševního zdraví do školského prostředí.

Na úrovni mateřských škol je třeba dále zajistit:

1. Komplexní screening školní zralosti

V rámci screeningu je třeba zajistit včasnou identifikaci a podporu dětí ohrožených školním neúspěchem a metodickou podporu poradenských zařízení v oblasti odkladů školní docházky. Testy školní zralosti primárně hodnotí rozvoj kognitivních funkcí, příliš se ale nezaměřují na screening sociálně emočního vývoje. Ten je pro školní úspěšnost a spokojený život zásadní a jeho rozvoji by měla být v předškolním vzdělávání věnována patřičná pozornost.

2. Efektivní využívání odkladů školní docházky

Odklady školní docházky jsou v ČR nadužívané a zdaleka ne všechny děti s odkladem školní docházky odklad skutečně potřebují. Na základě dostupných dat i aktuálního naladění rodičů lze očekávat výrazný nárůst dětí s odkladem školní docházky až na aktuálně odhadovanou úroveň více než čtvrtiny předškoláků. Samotný odklad školní docházky však bez další cílené a individualizované podpory nemá na rozvoj oslabených schopností a dovedností dostatečný efekt.

3. Individualizovanou podporu dětí s odkladem školní docházky a předškoláků⁶

Dítě s odkladem školní docházky musí být v mateřské škole cíleně, pravidelně a systematicky stimulováno a podporováno v celkovém rozvoji školní zralosti. Vhodné je zpracovat individuální plán rozvoje s akcentem podpory rozvoje jeho deficitních dílčích funkcí a celkovou podporou školní zralosti. U dětí z odlišného jazykového prostředí je třeba se systematicky zaměřit na rozvoj češtiny jako druhého a budoucího vyučovacího jazyka. Do ZŠ by měly vstupovat alespoň s dobrou komunikační úrovní (schopností porozumění a schopností domluvit se).

4. Reedukační kroužky

Celkový rozvoj kognitivních funkcí a posilování socio-emočních kompetencí všech předškolních dětí mohou významně podpořit reedukační kroužky. U dětí s odlišným mateřským jazykem je dále třeba je cíleně zaměřit na podporu rozvoje češtiny jako druhého jazyka.

5. Podporu docházky dětí se SVP do MŠ zejména dětí ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí a dětí s odlišným mateřským jazykem

Včasná péče je efektivní péče. Děti ze znevýhodněného prostředí, s odlišným mateřským jazykem a obecně se speciálními vzdělávacími potřebami vyžadují zvýšenou podporu

⁶ Doporučení k MŠ: <https://cosiv.cz/cs/2021/05/07/pri-navratu-do-skolek-je-treba-podporit-skolni-uspesnost-predskolaku/>
info@cosiv.cz | www.facebook.com/o.s.cosiv | www.cosiv.cz

a motivaci ke vzdělávání. Včasná podpora na základě individuálních potřeb dětí i jejich rodiny (např. obědy zdarma, odpuštění školkovného, jazyková podpora, rozvoj kognitivních funkcí apod.) přispěje k jejich dobré připravenosti do školy i do života

Na úrovni základních škol a středních škol je třeba dále zajistit nebo posílit:

1. Prevenci masivního vracení dětí ze ZŠ do MŠ z důvodu školní nezralosti a individualizovanou podporu dětí v budoucích prvních a druhých ročnících ZŠ

Návrat ze školy do školky je pro malé dítě, které se obvykle do školy těší, vždy zraňující a stigmatizující a bez další cílené podpory nic neřeší. Současní předškoláci přišli v řadě případů o velkou část předškolního vzdělávání, stávající prvňáci zase absolvovali distančně výraznou část důležitého prvního roku vzdělávání. Všechny oslabené děti je nutné co nejdříve podpořit s využitím dostupných podpůrných opatření v 1. stupni případně ve spolupráci se školským poradenským zařízením zajistit dítěti adekvátní podpůrná opatření.

2. Prevenci propadání dětí z důvodu školní neúspěšnosti

Propadnutí je pro dítě v každém věku demotivační a stigmatizující. Některé děti neměly k distančnímu vzdělávání adekvátní podmínky, některé se ho neúčastnily vůbec. Děti je nutné co nejdříve ve škole podpořit s využitím dostupných podpůrných opatření v 1. stupni případně jim nastavit ve spolupráci se ŠPZ další potřebná podpůrná opatření.

3. Podporu přechodů mezi stupni vzdělávání

Je třeba také dobře ošetřit a podpořit nenásilné přechody mezi stupni vzdělávání, které mohou být pro děti velmi stresující (např. z mateřské do základní školy, mezi prvním a druhým stupeň nebo ze základního do středního školství).

4. Prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání

Zejména děti ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí a děti s odlišným mateřským jazykem by měly dostat komplexní podporu ve vzdělávání směřující k prevenci jejich předčasných odchodů ze vzdělávání.

5. Dobrou adaptaci žáků a studentů po návratu do škol i v novém školním roce⁷

Žáci se do škol vracejí s různou zkušeností. Řada z nich má za sebou negativní zážitky spojené se stresem a nejistotou, které současná doba přináší. Řada z nich ztratila studijní návyky i motivaci. Čas, který věnujeme dobré adaptaci, se vrátí v podobě lepšího soustředění i motivace ke studiu a celkově příjemnější atmosféry ve výuce.

⁷ Těšíme se do školy: <https://cosiv.cz/cs/2020/12/04/tesime-se-do-skoly/>
info@cosiv.cz | www.facebook.com/o.s.cosiv | www.cosiv.cz